

TIJORAT BANKLARINING KREDIT PORTFELINI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI**Tursunov Faridun Mustafoyevich**

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, “Bank ishi” kafedrasida assistenti

tursunovfaridun4330@gmail.com

Самадова Фируза Бахромовна,**Акрамова Нозима Азаматовна**

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, talabasi

Annotatsiya. Bugungi rivojlanib borayotgan O'zbekiston iqtisodiyotida kreditlarga bo'lgan qiziqish ortib borayotgan bir davrda kredit risklarini tahlil qilish bilan bir qatorda ularning banklar faoliyati samaradorligidagi rolini o'rganish masalasi dolzarb darajaga ko'tarilib bormoqda.. Kredit portfelini boshqarishda tavakkalchilikni kamaytiradigan optimallashtirilgan yondashuvni yaratish muhim bo'lib qoladi, bu dolzarb va amaliy ahamiyatga ega masaladir. Ushbu maqolaning maqsadi kredit portfelining xilma-xilligini oshirish va risklarni kamaytirish uchun zaruratni tasdiqlash va yangi kredit portfelini boshqarish tizimini ishlab chiqishdir. Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Statistika Qo'mitasining statistik ma'lumotlaridan foydalanildi, tizim tahlili, boshqaruvning nazariy yondashuvlari, statistik ishlov berish va operatsion tadqiqotlarga murojaat qildi. Maqolada risklarni baholashning raqamli va sifat usullarini birlashtirgan kredit portfelini boshqarish usuli taqdim etilgan, bu sizga portfelni nazorat qilish, shuningdek, belgilangan xavf chegaralari asosida kredit berish yoki rad etish bo'yicha asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Shuningdek, turli kredit siyosatlarini doirasida qisqa muddatli va uzoq muddatli kreditlar o'rtasida yaxshiroq muvozanatga erishish va kredit riskini hisobga olgan holda portfel rentabelligini maksimal darajada oshirish imkonini beruvchi portfel tuzilmasini optimallashtirish modeli ham ishlab chiqilgan. Taklif etilayotgan boshqaruv mexanizmi va modelini banklar faoliyatida qo'llash kredit tashkilotlarining rentabelligi va raqobatbardoshligini oshirishda ijobiy natijalar berdi.

Kalit so'zlar: kredit risklari, kredit risklarini boshqarish, kredit portfelini optimallashtirish, diversifikatsiya.

Kirish. Bugungi kunda bank kreditlash sektori kredit resurslariga bo'lgan talabning barqaror o'sishi bilan bir vaqtda bankning kredit portfelidagi muddati o'tgan qarzlarning ulushini oshirish bilan tavsiflanadi. Kredit operatsiyalari bank faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning daromadlari tarkibida salmoqli o'rinni egallaydi. Banklarning ishonchligi va moliyaviy barqarorligi kredit portfelining tarkibi va tuzilishiga, shuningdek, to'g'ri boshqaruv jarayoniga bog'liq. Shu munosabat bilan kredit portfelining kredit tavakkalchilik darajasi bilan bevosita bog'liq bo'lgan sifatli tuzilmasini shakllantirish har qanday bank uchun ustuvor vazifa hisoblanadi. Har qanday kredit tashkilotining maqsadi raqobatbardoshligini oshirishdir. Bankning kreditlash faoliyati samaradorligini ta'minlash uchun ushbu hujjatda kredit portfelini diversifikatsiya qilish asosida uning sifatini boshqarishning yangi mexanizmi va modelini joriy etish taklif etiladi. Maqolada O'zbekiston Respublikasida kreditlashni rivojlantirish uchun makroiqtisodiy sharoitlarning statistik tahlili keltirilgan va banklarning kredit portfelining dinamikasi va tuzilishi keltirilgan. Aniqlanishicha, 2019 yilning yanvar oyi holatiga ko'ra jismoniy va yuridik shaxslarning kredit resurslariga bo'lgan ehtiyoji sezilarli darajada oshgan.

O'sish ipoteka krediti, avtomobil krediti va real investitsiyalar uchun kreditlashda namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, salbiy tomoni - muddati o'tgan kreditlarning ko'payishi. Kreditlashda risk komponentining bunday ortishi banklar rentabelligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Majburiyatlarni to'lamaslik bilan bog'liq kredit risklarini kamaytirishning mumkin bo'lgan usullaridan biri kredit portfelini to'lovlar muddatiga qarab diversifikatsiya qilish va kredit portfelining tavakkalchilik nuqtai nazaridan eng maqbul tuzilishini ta'minlashdir. Bank kredit portfelining sifatini boshqarish mexanizmi ishlab chiqilgan bo'lib, u sifat va miqdoriy ko'rsatkichlardan foydalanishga asoslangan, mijozlar bazasining doimiy skoringini ta'minlaydi, uni kredit tarixining bir hilligiga ko'ra tuzilishga imkon beradi, shuningdek, kredit portfelining bir xilligini ta'minlaydi. xavf omillarining maqbul qiymatlariga muvofiq kredit arizasini tasdiqlash yoki rad etish bo'yicha boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlash. Qaror qabul qiluvchining riskga moyilligining turli qiymatlari bo'yicha risk/daromad mezoniga muvofiq kredit portfelining optimal tuzilishini shakllantirish uchun kredit portfelini diversifikatsiya qilish modeli taklif etiladi. Kredit portfeli deganda bank tomonidan berilgan kreditlarning sifat me'yorlariga ko'ra tuzilgan jamlanmasi tushuniladi, u bank va mijozlari o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy va pul-kredit munosabatlarini aks ettiradi hamda ssuda qarzdorligining qaytarilishini ta'minlaydi. Kredit portfelining sifati uning tuzilma xususiyatini belgilaydi, u esa kredit tavakkalchiligi va balans likvidligi maqbul darajasida eng yuqori daromadlilikni ta'minlaydi. Kredit portfeli sifatini boshqarish usullari, kredit xavfini kamaytirishga qaratilgan, turli va turli yo'nalishli. Ularga quyidagilar kiradi: - qarz oluvchining kreditga layoqatini baholash va baholash usullarini takomillashtirish; - kredit qarorini qabul qilish vakolatlarini kredit miqdori va potentsial yo'qotish miqdoriga qarab taqsimlash; - to'lov intizomini monitoring qilish va muammoli qarz oluvchilar bilan ishlashni tashkil etish; - shartnoma shartlarida nazarda tutilgan qarz shartlarini himoya qilish (axborot ta'minotini yaxshilash, jarimalar, penya, shartnoma buzilishi, foiz stavkalarining oshishi); - ichki maxsus tashkiliy tuzilmalar (xavfsizlik xizmati) faoliyatini samaradorligini oshirish; shuningdek, xavfli voqealar yuz berishining oqibatlariga qaratilgan boshqaruv usullari: - kredit portfelini diversifikatsiya qilish, kredit sifatining bir yoki bir nechta xususiyatlari bo'yicha xavf konsentratsiyasini kamaytirish maqsadida; - bir qarz oluvchiga beriladigan kredit miqdorini cheklash. Ushbu tadqiqotda kredit portfelini diversifikatsiya qilish usuli ko'rib chiqildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA Mavzuga oid birqancha olimlarning tadqiqot ishlari va ilmiy nazariyalari bilan yaqindan tanishib chiqildi. "Kredit portfeli" tushunchasi iqtisodiy adabiyotlarda turlicha ta'riflanadi. Ayrim olimlar kreditportfeliga keng tushuncha berib, unga bankning barcha moliyaviy aktiv va passivlarini kiritsa, ayrimlar esa ushbu tushunchani bankning faqatgina ssuda operatsiyalari bilan bog'lashadi. O.I.Lavrushinning fikricha "Tijorat banki kredit portfeli o'zida ssuda ko'rinishidagi barchabankaktivlari - ro'yhatga olingan veksellar, banklararo kreditlar va depozitlar hamda boshqakreditko'rinishidagi talablarni ma'lum mezonlar asosida sifat guruhlari bo'yicha tasniflarinimujassamlashtiradi"[2]. Sh.Z. Abdullaeva "Bank risklari va kreditlash" nomli kitobida kredit portfelini kengroqilmiyasoslab bergan.Unda kredit portfelining mohiyatini ochib berishda quyidagi omillarni inobatgaolinishizarurligi aytilgan: - kreditlar bo'yicha risk darajasi; - kredit berish ob'ektlari; - kreditdan foydalanish muddati; - kreditning hajmi va ta'minlaganligi; - mijozning moliyaviy holati, mulk shakli va boshqalar[3]. Jarkovskaya E.P. fikricha "Mijozlarga kredit berishning eng maqbul variantini taklif qilishuchunbank tashkiloti qarz oluvchidan uning xizmatiga o'tishni talab qiladigan holatlar tez-tezuchraydi.Shuning uchun kredit olish uchun bankingizga murojaat qilish eng yaxshi taklifga aylanadi"[4]. Yuqordagi fikr-mulohazalarni umumlashtirgan holda kredit portfeliga muddati o'tgankreditlarham, shartlari qayta ko'rib chiqilgan kreditlar ham, sud

jarayonidagi kreditlar hamkiradi. Tijoratbanklari tomonidan berilgan barcha kreditlar uning kredit portfelida o'z ifodasini topadi debhisoblaymiz.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki O'zbekiston tijorat banklarining faoliyatini samarali boshqarishga oid kredit portfeli sifatini boshqarish sohasida qiziqishni oshirgan. Banklar bilan mijozlar orasidagi ishlovlarda yangi vositalar va qarorlar izlash, ularning yuqori sifatini ta'minlash va kredit portfelini boshqarishda samarali ishlashga oidning umumiy o'rganishini talab qilgan. Amaliy faoliyatda kredit tashkilotlarining kreditlar qaytarilmaganligi xavfi o'sayotgan sharoitlarida kreditlar xavflarini kamaytirishga qaratilgan usullar va yo'nalishlarni tahlil qilib chiqilgan, kredit xavflarini pastga solishga qaratilgan yondashuvlar va usullar tizimli o'rganilgan. Ko'rsatilganidek, kredit portfelining xavflarini pastga solish uchun, banklarga faqatgina Rossiya Banki tomonidan qo'llaniladigan tartibga solingan normalar kuzatilmasi kerak emas, balki kredit oluvchilarning va kredit portfelining umumiy skoringini etib borish lozim. Kredit xavflarini boshqarishda taklif etilgan uslubning yangiliklari shundayki: birinchi, uning kredit portfelini shakllantirishga qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash imkonini beradi, kreditlar muddati boyicha, qabul qilingan shaxsning xavfga qarshi ko'paytmasi bilan aniqlangan kredit xavfning maqbul darajasi bilan mos keladigan; ikkinchisi, uning qo'llanilishi kredit portfelining maksimal daromadini ta'minlashga yordam beradi va bankni moliyaviy xizmatlar bozorida raqobatlik afzalliklarini oshiradi. Taklif etilgan uslubning asosiy tushunchalarining samaradorligi va ma'lumotlar asosida ko'rsatilgan nazoratli banklardan birining amaliyoti haqida olingan ma'lumotlar bilan tasdiqlangan. Natijalar haqiqiylikka muvofiq sabablarga asoslanib, olingan natijalar xavfsizligini tasdiqlangan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-sonli "2020—2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4811025>.
2. О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева [и др.]; под ред. О. И. Лаврушина. Банковское дело: учебник – Москва: КноРус, 2016. – 800с.
3. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash.-T.: Moliya, 2002y - 304 b. 45-46-betlar.
4. Жарковская, Е.П. Банковское дело: для студентов вузов по специальностям «Финансы и кредит», «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» / Е. П. Жарковская. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Омега-Л, 2012. – 452 с.
5. Karimova A.M., Tursunov F.M. Tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini rivojlantirish istiqbollari. Monografiya. 2023-yil. 6-12 betlar.
6. Tursunov Faridun Mustafoyevich. O'zbekiston Respublikasida bank xizmatlari va ularning rivojlantirish ahamiyati. SCHOLAR, 1(34), 232-238 betlar. 2023 y.
7. Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иктисодиёт в тараққиёт журнали, 2023-йил, октябрь, 10-сон, (79-83 бетлар).